

OBRAZ HUSITSKÉHO KRÁLE VE STŘEDOVĚKÝCH PÍSNÍCH A BÁSNICKÝCH SKLADBÁCH ČESKÉ LITERÁRNÍ PROVENIENCE

Jiří Beránek (Praha)

Tento příspěvek vychází z mé obsáhlejší studie: *Obraz Jiřího z Poděbrad v časové písni a mluvní skladbě veršované*. Obsahuje tyto dva druhy literárních žánrů, které ve své době (15. století) kolovaly buď ústní nebo písemnou formou po "zemích koruny české", Prahou počínaje, slezskou Vratislaví konče. Na rozdíl od tvorby kronikářské můžeme časové písně a mluvní skladby veršované rozlišit pouze na dva směry: katolický a utrakvistický. Směr bratrský chybí, plně se rozvinul až v 16. století;

Osobnost Jiříka Poděbradského se v něm objevuje co do počtu zcela minimálně, jen jako záporná postava z historických počátků vzniku Jednoty. Časové písně jsou velmi důležité pro pochopení obrazu Jiřího z Poděbrad u jeho současníků, protože dávají volný průchod vylíčení citů a emocí, které jinak v suchém kronikářském vylíčení faktů víceméně zaniká.

Katolická písněová tvorba svými díly osobu Jiříkovu značně od-
suzovala. V zorném poli své kritiky proti celému husitskému hnutí stál Jiří Poděbradský jako "jeho pevná hlava".

Byl soužen stejně jako mistr Jan Rokycana, který však byl častěji připodobňován počátku králova neštěstí - pozdější kontraverzi s Římem. Tak je tomu i u první z katolických skladeb, o níž se chci zmínit, "Písní o Rokycanovi a jeho sektářích". Útočí prudce na králova arcibiskupa jako na "čertového satana" a vyčítá mu všechno nejhorší. Rokycana prý rozešťval a znevářil nejen prosté věřící, ale jeho moc dosáhla až na Jiříkův dvůr, kde z tohoto důvodu ještě více zmohtněl duch kacířství. Tato píseň nakonec obžalovává celou utrakvistickou praxi a končí modlitbou k Bohu, aby uvedl do pořádku lid český a sjednotil jej v otázkách víry.

Druhá velmi zajímavá skladba, v níž také dominuje postava Jiřího z Poděbrad, je píseň "Omnes christicolae" - "Všichni křesťané". Jejím autorem byl zřejmě dosti konzervativní katolík. Je to patrně z přístupu nejen k osobnosti husitského krále, ale vůči celému husitskému hnutí. Píseň vyzývá všechny pravověrné křesťany, že "nadešla doba žně", kdy je nutno s kališníky definitivně skoncovat, neboť prý katolická víra prchá z Asie, opouští Afriku, je vyhnaná v Čechách, mlčí na Moravě i v krajinách evropských. Vyhonkem všech starokřesťanských herezí je prý Viklef, v současné době žijící v pekle. Píseň dále napadá Jana Husa, Mikuláše z Biskupce a další, až se dostává ke kritice Rokycany a samotného husitského krále. Na této písni je zvláštní poznámka, "... s ostatními knížaty uzavřel (Jiřík) společnou smlouvu". Jako by její autor - katolík nelibě nesl uzavření dohody mezi husitským králem a panovníky

ostatní Evropy, onu známou snahu "O zavedení míru po celém křesťanstvu", jejíž pětisté výročí v roce 1964 proběhlo po celém světě po vedením kulturní organizace UNESCO a s jehož spojením se dostala osobnost Poděbradova do povědomí i mimoevropské moderní historiografie. Zvláštní je také u této skladby pomíjení útoků proti husitskému králi, souvisejících se smrtí Ladislava Pohrobka. Píseň patrně vznikla v zenitu vlády Jiříkovy - polovina 60. let 15. století. Tato myšlenka však jako by už zaznívala v jiné následující katolické písni proti králi Jiřímu - totiž skladbě známé pod jménem "Heu caput nostrum cecidit" - "Béda, naše hlava padla". Tématem písně je nářek nad úmrtím krále Ladislava Pohrobka. Celá tato skladba je složena jako modlitba k Bohu za české katolíky a ochranu Čech proti husitům. Svědčí o tom závěrečná sloka písně, ve které prosí její autor o zásah vyšší moci ve prospěch všech Čechů a Moravanů přijímajících pod jednou.

Písnová tvorba věku poděbradského však zahrnovala i varšoptepec a skladatale husitské. Osobnost Jiříkova je v nich náopak oslavována. Ale přesto je i tato podoba důležitá. Z těchto náhodných charakteristik často vyplývá někdy až nápadná shodnost s líčením soudobých kronikářů a letopisců - i když ti neměli takový smysl pro detail obrazu Jiřího z Poděbrad jako zmíněná časová píseň. Neznámý autor tak např. oslavil Jiříkovo vítězství nad jeho vážným odpůrcem Hynkem Bítovským z Lichtenburka a napsal "Píseň o dobytí hradu Kornštejna" nad Dyjí roku 1465. Skladba zachycuje tyto historické události - Hynek Bítovský, pán hradu Kornštejna, se zprotil právu zemskému a vypověděl králi Jiřímu otevřeně nepřátelství. Z těchto důvodů byla Jiříkem na Moravě nařízena zemská hostovost proti němu a oblehnut zejména jeho nejsilnější hrad, zmíněný Kornštejn. Hynek utekl do Říma prosit o ochranu papeže, který se jej skutečně ujímá. Přesto byl hrad tohoto odbojného rebela po celoročním obléhání 9. června 1465 dobyt. Píseň vznikla zřejmě záhy po této události a obsahuje též věnování vyjádřené akrostichy - počátečními písmeny jednotlivých slok písně. Ty tvoří dlohromady nápis "Georgio regi Boemie" (Jiřímu, králi českému). V 17 slokách písně je popisováno samotné dobývání hradu, při čemž se skladatel písně posmívá nemohoucímu odpůrci krále - Hynkovi z Lichtenburka, kterému prý nepomohly ani listy papežovy k vítězství. V závěru skladby jej dokonce pojmenovává "slepou bábou" a posílá ho do kláštera. Skladba vyznívá nakonec jako nadšená apoteoza míru, husitského krále a jeho syna Viktorína, o kterém se v době vzniku písně (1465) ještě uvažovalo jako o pokračovateli královské dynastie. Proba o mír se vyskytuje i v následující skladbě jiného husitského autora, oslavujícího také "krále dvojího lidu". Vznikla přibližně o rok později než píseň předcházející. Jiří z Poděbrad je v ní zobrazen jako "ochránce pravdy a věčného světla". Má název "Píseň proti Plzenským" a známe ji pouze z německého překladu, který otiskl Adolf Bachmann. Text má devět slok a Plzenští zde vystupují jako synové Jidášovi a bratři Kaifášovi. Vznik písně též ovlivnila konkrétní historická událost - vzpoura královské Plzně proti Poděbradovi na jaře 1466.

Z této skladby vyznívá značný hněv na Plzeňské. Plzeňští se spojili s pány, aby zničili pravdu, tak se připodobnili židům, pekelným a dábelským křídlem křtěným. Chtějí povznést lež a zapudit pravdu. Plní vůli prelátů i papeže, kati boží pravdy, bratři Kaifáše, synové Jidášovi, přátelé Pilátovi, sluhové Herodese a pacholící dábla. Zrádci. V krále lhali i s pány. Je to hodno nikoli dědičných pánů ani měšťanů, ale prokletých lotrů. Však Bůh s trestem nebude meškat. Povznes se králi Jiří, zvedni boj, vezmi jim zboží. Lotrovské síme bude z Čech zapuzeno přes moře, aby věrní ž i l i v m i.

ru řídili se evangeliem a ctíli pravdu. Píseň proti Plzeňským vyvolá v badateli dvě poznámky: Jednak, že jí bylo kruhy podporujícími kuriální politiku použito jako propagačního dokladu, jak urážejícím způsobem zavržením čestí kacíři napadají věrné syny katolické církve. Jednak se v ní ozývají hlasy lidové nálady ostře se postavit proti nepřátelům boží pravdy, výzva ke králi a zároveň nabídka jít cestou dědů a otců z doby revolučního husitského hnutí. Toto volání Jiří neslyšel, obával se radikalismu širokých mas. Zůstal při své politice, cestou jednání se snažil rovnat spory a vyrovnávat vzniklé vnitřní i zahraniční konflikty politické situace. Zřejmě ještě za života Jiříkova vznikla tzv. "Píseň o prorokyni Sybille". Tato veršovaná skladba byla složena jako dialog mezi mýtickým králem Šalamounem a proslulou starověkou věstkyní Sybillou. Obě postavy však jsou přeneseny do křesťanského středověku a navíc na území husitských Čech. Na otázku Šalamounovu - jak dlouho ještě potrvá křesťanská víra? - Sybilla odpovídá:

"Staneť až do dne soudného
podle Zákona nového.
Přijdeť na něho mnoho zlého,
opustí-li (věrní křesťané) Boha svého.

Po čtrnácti stech letech
nastaneť jim král Jiříček:
za něho pejcha nastane
rozhněvat se Pán Bůh na ně."¹⁾

V písni zmíněný "král Jiříček" není nikdo jiný než Jiří Poděbradský. Nyní je důležité rozhodnout, je-li tato zdobnělina výrazem vztahu milujícího českého lidu vůči husitskému králi, jak mínili někteří historikové (J. B. Cípek, R. Urbánek) anebo je tomu naopak, jak tvrdí Josef Macek ve své monografii o Jiřím z Poděbrad. Uvádí zde, že se objevil pokus interpretovat deminutivní označení krále Jiřího v Sybillině proroctví jako důkaz lásky lidu k Jiřímu. Upozornuje na to, že samé označení v širším kontextu spíše znamená ironizování a zesměšňování krále (podobně jako kazatel Želivský nazýval Václava IV. králíkem!). Uzavírá, že není důvodů, proč považovat Sybillino proroctví za dílo lidové, za projev smýšlení lidu.² Určit, jestli výraz "král Jiříček" byl ve vztahu k husitskému králi míněn kladně nebo záporně, je i nadále dosti složité. Přikláním se k názoru, že autorem mohl být spíše husita než katolík. Jak dokládá další strofa skladby:

"Co sedlák uhlédá na pánu
byť měl prodati půl lánu,
chcet takové šaty mít:
jak jich nemají páni čřtí."³

Je třeba zdůraznit, že sám výraz "král Jiříček" není dosti ironizující. Odvažují se vyslovit domněnku, že toto zdobnělé jméno bylo rozšířeno jako zlidovělá politická přezdívka tohoto vladaře. V dobách krutých bojů husitského krále s pány z Jednoty lid tak volal po svém milovaném Jiříčkovi, který tolik let spravoval a tolik let kraloval v míru a pokoji. Tato přezdívka byla tak známá, že jí užil i autor této písne, jenž k lidovým vrstvám nepatřil. Užil ji proto (zřejmě nikoli ironicky), že v době naléhavosti proniklo toto pojmenování i do zámožnějších vrstev, než ve kterých toto zdobnělé jméno vzniklo a kde také později (vrstvy měšťanské) zřejmě zdomácnělo.

Uvedené časové písně a mluvní veršované skladby jsou silně

senzitivní, je v nich zachycena okamžitá dobová nálada a svým způsobem i pocit právě vznikajících národních celků. Lze říci, že již v této době byly časové písně jakýmsi nenásilným druhem politické propagandy. Ze všech těchto skladeb vyplývá na jedné straně touha po konfrontaci - příkré odsouzení Jiřího jako krále heretiků a škodolibá radost z každé sebemenší politické chybičky, kterou Jiřík a členové jeho rodu učiní (písně katolické), na straně druhé, jak je tomu u skladeb utrakvistických, je Jiří připodobován k onomu proslulému "knížeti pokoje" a jeho jméno je takřka synonymem pro klid a mír. Tak je tomu v Písni o dobytí hradu Kornštejna i v Písni proti Plzeňským, kde např. po vylíčení slavného Jiříkova vítězství následuje modlitba k Bohu, aby nastal v zemi opět vytoužený mír. Je možná nedostatkem příspěvku, že chronologicky nepokračuje v této tématice až do období po smrti Jiříkově, ale udělal jsem to úmyslně. Písně vzniklé před Bílou horou či později nebyly napsány jako evokace určitého Jiříkova činu, ale jako zážitek z četby nebo vypracování toho kterého kronikáře či dějepisce.

V tomto případě jsem považoval za nejdůležitější zpracovat zmíněné kroniky nebo historická pojednání samotná, jak jsem učinil v jedné ze svých dřívějších prací. Mnozí historikové ostatně soudí, že v 16. století i později byl velký nedostatek písní či veršovaných skladeb přímo Jiříka opěvujících či hanících jej (viz např. píseň "Zapalme kacířské bludy" - 17. stol.). Tolik tedy ke dvěma literárním žánrům českého středověkého písemnictví z hlediska dnešní mediévalní historiografie.

Poznámky

- 1) Macek Josef: Jiří z Poděbrad, Praha 1967, s. 18
- 2) Menčík František: Česká prorocství, Praha 1918, s. 61
- 3) Tamtéž, s. 62

ОБРАЗ ГУСИТСКОГО КОРОЛЯ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПЕСНЯХ И ПОЭТИЧЕСКИХ СОЧИНЕНИЯХ ЧЕШСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Йиржи Веранек

Очерк занимается образом "национального" короля Йиржио на Подебрад в средневековых песнях и поэтических сочинениях чешского литературного происхождения. Содержит два типа литературных жанров, которые в то время (в 15 веке) функционировали в устной или письменной форме на территории "земли короны чешской" с Праги по силезскую Вратислав. На основе исследования автор приводит два типичных способа изображения гуситского короля, которые основываются на двух, тогда преобладавших, религиозных течениях: католическом и гуситском. Первые из них, сочинения римских католиков, резко осуждают и атакуют "короля двойного народа". Этот тип современных песен направлен против личности Йиржио, содержит сравнения и аллегории, носящие сильную субъективную окраску и доходят часто до резких нападок.

Напротив, песни и стихи гуситских авторов никак нельзя назвать апофеозами, что было обычным для рифмоплетов при других королевских дворах того времени (Вена, Вудшпиш). Почти из всех приведенных сочинений (принадлежавших перу гуситских авторов) вытекает другое: акцентирование мирной идеи короля Йиржио, идея, которая в прованческих жанрах того времени (хрониках, исторических работах) не так ясна. В отличие от католических сочинений в гуситских произведениях того времени звучит мотив близости народных слоев к гуситскому королю (в "Песне против пльзеньских" - замечание об оружейниках и крестьянах; в "Песне о причюиде Сибилле" - ставшее народным выражение "král Jiříček"). Приведенные песни и устные сочинения в стихах того времени эмоционально насыщены, в них запечатлено непосредственное настроение тех времен, а также своеобразное чувство самобитности возникавших национальных единиц. Таким образом, можно сказать, что песни того времени были определенным видом политической пропаганды. Анализ средневековых поэтических сочинений доказывает, что модификация этих двух видов литературных жанров зависит от времени их возникновения, политической обстановки того периода, а также от классового происхождения авторов.